

דברים שאמר לי דן צלקה

לפני שלוש שנים, בקיץ 2002, שלחתי לדן צלקה משהו שכתבתי. הוא התקשר והזמין אותי לשיחה בדירתו. הגעתי אליו לפנות ערב. הסלון הגדוש ציורים ופסלים היה פתוח למרפסת הצופה על הים. הבריזה ייבשה את זיעתי כשהתיישבתי בכורסא עמוקה ליד פסנתר-הכנף. צלקה התיישב בכורסא פינתית. שלושה מטרים לפחות הפרידו בינינו, וכך, מהמרחק הקצת-מוזר הזה, דיברנו. התאורה היתה טבעית: שקיעה תל-אביבית. כעבור שעה התחיל הסלון להאפיל, אבל צלקה לא קם להדליק את האור. כעבור שעתיים ראיתי היטב רק את עיניו הכחולות; שאר גופו נספג בחושך שהלך והתעבה. כעבור עוד שעה רק שמעתי אותו, לאחר שנגוז כמו חתול שצ'שייר ולאחר שאפילו חיוכו לא נראה עוד. שקלתי להציע שידליק את האור, אבל פחדתי לקטוע את שטף דיבורו. הוא לא שם לב (חשבתי אז, וגם בדיעבד) שהחשיך ושחדלנו לראות זה את זה. הוא היה נתון כולו לשיחה שגלגלנו, ודיבר בקול כבוש ומדוד וחדגוני, מתוך ריכוז עילאי, מצב-צבירה של השראה. לא, לא עלה בדעתי לקטוע את זה. האור, אילו הודלק, היה הורג את השיחה.

כשיצאתי מדירתו לרחוב, הסתערת על הספסל הראשון שמצאתי, שלפתי מהתיק שלי מאמר מקומט, הפכתי אותו על ברכי וכתבתי בבהילות, על הצד האחורי של דפיו, את עיקרי הדברים שצלקה אמר לי.

"כתוב על סופרים וספרים שאתה אוהב, לא על אלה שאתה לא אוהב", הוא אמר לי. "מאמר ספרותי טוב הוא מאמר שמדביק את הקורא באהבתך. שום-דבר שקראתי על שקספיר, למשל, לא נחקק בי כמו מה שכתב עליו קולריד'ג, כי קולריד'ג כתב באהבה מדבקות. אני לא מוצא טעם בביקורת שלילית. תתעלם מהגרועים, וכתוב על הטובים. מבקר שעוסק בחלוקת ציונים, מחמיץ את התכלית של כתיבת ביקורות. התכלית היא להגדיר, לא להלל או לקטול. להגדיר את אמנות-הסיפור של הסופר, את התכנים, את הסגנון, את המיקום של הרומן בתוך מכלול-יצירתו, את המיקום של הסופר בספרות העברית או בספרות העולמית. להגדיר תופעות. לעגן כל יצירה בהקשר ספרותי, תרבותי והיסטורי. לבקר זה להגדיר."

והוא אמר לי שטולסטוי הוא הסופר הגדול ביותר בכל הזמנים. "פשטות-הסגנון שלו היא פשטות אריסטוקרטית. הגינונים של אריסטוקרט הם שאין לו גינונים. אריסטוקרט אמיתי לא יקריין מאמץ, לא ירים את קולו, לא ינסה להרשים. טולסטוי כותב במין אגביות, כאילו מהשרוול, בקלות כמו-טבעית, כאילו הסיפור מספר את עצמו. אבל הרושם ה'טבעי' הזה מטעה, כמובן. ה'טבעיות' של טולסטוי היא אמנות וירוטאוזית. קח, למשל, את הרומן הגדול האחרון שלו, 'התחייה', המזולזל שלא בצדק. יש שם עמוד שטולסטוי דחס אליו סוללה ארוכה של דמויות, שכל אחת מהן זכתה לתיאור חי לגמרי, תמציתי להדהים. או קח את הרומן הקצר

'חאגי' מוראט', שטולסטוי כתב בסוף חייו, ותבין למה ויטגנשטיין אמר שזה הספר הכי טוב של טולסטוי, בעיניו."

אחר כך נזכר שגם צ'כוב הוא כזה, למרות שצ'כוב לא היה אריסטוקרט, כידוע. "הסיפורים שלו מדהימים כל כך, כי הם כאילו 'לא ספרות'. התחושה היא שצ'כוב לא התיישב לכתוב ספרות כשכתב אותם. כאילו אין קומפוזיציה, אין סגנון, אין עבודה. האפקט הוא: 'זו לא אמנות – זה החיים'. וזוהי, כמובן, העבודה המושלמת: עבודה שמצליחה להיות לגמרי לא-מורגשת." והוא אמר לי שספרות וטוהר לא הולכים ביחד. "טוהר הוא ערך דתי, לא ספרותי. מתוך אנרגיה של טוהר נכתבו כתבי-קודש; רומאנים נכתבים מתוך אנרגיה אחרת - מלוכלכת, ארצית. חתירה חסרת-פשרות אל האמת ואל הטוב, היא פילוסופית או דתית; לכתוב ספרות זה לבדות. ספרות היא עשייה לא טהורה ולא טוטאלית. אי-אפשר לכתוב ספרות ברצינות תהומית. יש בה ממד של אי-התחייבות, של הנאה, של משחק; היא לא הברית החדשה. היא אירונית, מחויכת, ספקנית, חושנית, נמוכה בהשוואה לכתיבה הדתית. כתיבה דתית היא אתית, רק אחר-כך אסתטית. בספרות, העיקר הוא אסתטי, לא אתי."

והוא דיבר על הנרי ג'יימס כדי להמחיש לי את חוסר-הטוהר שביסוד הספרות. "אני אוהב את הרומאנים של ג'יימס", הוא אמר לי, "כי יש בהם מין איכות נוזלית של פיעפוע רעיל. ג'יימס מספר לנו איך כוחות-הרוע מפעפעים ומחלחלים, לאט אבל בטוח, ומזהמים והורסים את נציגי הטוהר והתום והטוב והפשטות. זה לא קורה אצלו בפתאומיות דראסטית אלא לאט-לאט, בזדוניות מזדחלת. והאנרגיה המזוהמת-מזהמת הזאת היא תמצית הספרות, כי היא תמצית האנטי-טוהר."

והוא אמר לי עוד דברים, שאשמור לעצמי.

זו היתה פגישתי היחידה עם דן צלקה. בחושך, לפעמים, אני שומע את קולו.